

Ема Лакинска

ПОВЕЌЕЗНАЧНОСТА НА КНИЖЕВНОТО ТОЛКУВАЊЕ

(Наташа Аврамовска: *За песните и приказните*, Институт за македонска литература, Скопје, 2020)

Книгата врз која го свртуваме вниманието, *За јесниите и приказниите* на Наташа Аврамовска, претставува критика и толкување на широк спектар на дела од македонската и светската поезија, проза и драма. Ова нејзино најново дело обединува четири поглавја, кои иако различни, сепак комуницираат меѓусебно. Книгата е објавена во 2020 година во Скопје, а како издавач се јавува Институтот за македонска литература.

За јесниите и приказниите вбројува вкупно дваесет и два научни текстови поделени во четири поглавја: „Приказни за глобалните: пазар, сцена и арена“, „Женското паметење на Балканот“, „Туршија и море од приказни“ и „Поетски гласови“. Воведната студија носи наслов „Ликовите на апостолите на словенската писменост во современата македонска книжевност“. Таа е посветена на светите Кирил и Методиј, свети Климент и свети Наум, и во неа Аврамовска ги проследува првоучителите како книжевни ликови во современата македонска книжевна продукција: во поезијата на Анте Поповски, Санде Стојчевски, Милош Линдро, Славко Јаневски, Ката Мисиркова-Руменова, Тодор Чаловски, Веле Смилевски, Петре Бакески, Петре М. Андреевски, Јован Котески, Вера Чејковска, Славе Ѓорѓи Димоски, потоа во романите на Лазо Каровски и Венко Андоновски и во драмите на Горан Стефановски, Томе Арсовски и Јордан Плевнеш. Во критиката напишана за одбраните дела на овие автори, Аврамовска значењето на првоучителите го издига на ниво на културни икони.

Првото поглавје „Приказни за глобалните: пазар, сцена и арена“ содржи четири студии во кои се застапени различни аспекти на другоста. Во првата студија, со истоимен наслов, авторката ги загатнува трансхуманистичките и постхуманистичките аспекти на денешницата. Најпрвин зборува за „надминување на националните бариери“ во културата, образованието и науката со помош на „споделените места на културна меморија“ во Европа преку кои „и книжевноста и драмата/театарот настојуваат на свој начин да допрат до споделеното наднационално искуство“, па оттаму ја нотира реактуализацијата на „заемната културна преводливост“. Ова го поткрепува со „особено успешни примери на транскултурно ориентирана наративна наратив“, најпрвин „низ жанрот на митот/бајката“, каде што зборува за *Баба Јаџа снесе јајце* (2009) на Дубравка Угрешиќ и *Бину* (2006) на Су Тонг; потоа „низ инсценација на глобалната арена во глобалната сцена на драмски конфликт“, каде што ја проследува англиската поставка/стратегија на драмата *Сјорџска иџра* (1998) на Елфриде Јелинек; и конечно „на глобалната, односно европската сцена“, при што авторката го анализира театарскиот перформанс *Тек* на актерите Маноло и Камила во рамките на францускиот *Театр на кенџауроџ* (2009), кои преку акустичка, вербална и музичка изведба и во комуникација со коњите носат „сензуално себе-презентирање во кентаурско единство со нив“. Во текстот „Македонската современа проза наспроти другите култури“, Аврамовска става акцент на обраќањето на македонската себност кон глобалната сцена, та ја донесува „транскултурноста како нова парадигма на македонскиот наратив“ низ романите на Гоце Смилевски, Оливера Ќорвезировска, Лидија Димковска, Јагода Михајловска Георгиева, Винка Саздова и Томислав Османли. Во третиот наслов „Романот на одраснувањето на македонската литература“, таа го поставува романот како жанр низ кој младите генерации македонски раскажувачи трагаат по сопствениот идентитет. Го употребува терминот „роман на одраснувањето“, а не „роман на растењето“, бидејќи како што самата вели: „човек може да расте, ама да не порасне“, а со оглед на недоумиците во поглед на стандардизацијата на овој романескен жанр кај нас. Во таа смисла ги споменува романите на македонските писатели од генерациите X и Y, меѓу кои на Давор Стојановски, Лидија Димковска, Калина Малевска, Бранко Прља, Фросина Пармаковска, Жарко Кујунџиски и Снежана Младеновска Ангелков. Во тој контекст посебно продлабочено го анализира романот на Стојановски, *Собирачи на џејел* (2016),

добитник на наградата „Роман на годината“ за 2016 година што ја доделува „Утрински весник“. Во последниот наслов во ова поглавје, „Романот на одраснувањето на Драги Михајловски“, Аврамовска се осврнува на „романот на одраснувањето“, но овојпат кај позрелата генерација писатели. Во таа смисла, таа го проследува ракописот на Драги Михајловски, *Бдеењето на Орсеј* (2018), како „хроника на идеолошкиот универзум на времето во првите децении на македонското опстојување во СФРЈ“ во кој на лексички начин е „доловен аксиолошкиот универзум на шеесетите години“. Кај оваа генерација писатели, како што пишува Аврамовска, „романот на одраснувањето“ ја отсликува потрагата по загубеното време, но и многупластието од искуствата насликано во лавиринтот на микрокосмосот – просторот на одраснувањето.

Второто поглавје, „Женското паметење на Балканот“ се состои од две студии, од кои првата студија го носи името на поглавјето. Во неа авторката најпрво ги сопоставува идеологиите за женското знаење кај Кирил Пејчиновиќ, „кој го илустрира негативниот предзнак“ преку, како што вели тој „недисциплината, непослушноста и неправоверноста“ на жените, со онаа кај Константин Миладинов, според која тој „упориштето на народниот идентитет го утврдува во многупластието на акустички архивираната меморија“. Оттаму Аврамовска ја изведува тезата дека „токму врз основа на таа непослушност, алтернативност во однос на институционализираното, женското знаење и можело да се јави како коректив на дотогаш идеолошки правоверното“. Ова го елаборира преку примерот на Велика од *Пиреј* (1982) на Петре М. Андреевски и неговото романизираното сведоштво за Уранија Јурукова – *Небеска Тимјановна* (1989), кои се приказ за тоа како во текот на 20 век и почетокот на 21 век, женското паметење „и натаму опстојува во распонот меѓу корективноста и алтернативноста во однос на доминантното колективно паметење“. За женските сведошни огласувања, Аврамовска ни реферира и преку примерот на „Бапчорки“ – женска музичка група од с. Бапчор во Егејска Македонија, основана 1970 година, чишто песни се пример за тоа како женската меморија по Втората светска војна се огласува единствено преку фолклорот. Овој наслов авторката го заокружува со претставување за она што следува во наредниот труд во ова поглавје – „Романот сведоштво *Како да ме нема* од Славенка Дракулиќ“. Военото злосторство на силувањето, актуализирано во романот *Како да ме нема* (2006), е тема на овој роман за кој Аврамовска

вели: „уметничкиот облик е единствениот облик што го овозможува неговото колективно памтење“. Овој труд претставува психоаналитичко женско читање што ја следи приказната за С., заробеничка – муслиманка во српските логори за време на распадот на СФРЈ.

Во третото поглавје се наоѓаат пет студии – секоја од нив претставува критика за различен роман од различно говорно подрачје. Во првиот текст, кој го носи и името на поглавјето – „Туршија и море од приказни“, авторката ни претставува еден постколонијалистички роман, *Децаџа на џолноќија* (1981) од Салман Ружди. Прогласен за витез со особени заслуги во полето на литературата од страна на кралицата Елизабета Втора во 2007 година, член на Американската академија на науките и уметностите и добитник на бројни книжевни награди, Салман Ружди ги преминува границите на постколонијалното раскажување и границите на индиската литература на англиски јазик, како што пишува Аврамовска, „завлегувајќи во сферата на универзално инсталираната аутсајтерска позиција на поединецот во однос на личната и колективната меморија“. Во приказната на Салем Синај таа го препознава „припаѓањето без припаѓање“ низ имоголошката тема на Исток–Запад, широко присутна преку судирот на вредности на колонијална Британија во Индија. Во следната студија насловена „Романот *Двојки* од Џон Апдајк“, Аврамовска зборува за брачната сцена, испразнета од интимност, претставена во романот *Двојки* (1968) и ги нотира разликите во втемеленоста во светот на протогонистите. Свингерството е главната тема на овој роман, па Аврамовска оди чекор подалеку и нурнува во длабочината на „психолошкото портретирање и на одделните ликови и во комплексноста на воспоставените односи не само меѓу сопружниците туку и во саморефлексијата и во заемната перцепција на сите инволвирани протогонисти“. Во насловот „Надзорот на телата во наративот на Елфриде Јелинек“, Аврамовска најпрвин ја загатнува темата за „општествената полезност на книжевноста“ и нејзината важност да ги осветли и најтемните ќошиња од денешното живеење. Ги зема за пример делата на добитничката на Нобелова награда за литература во 2004 година – Елфриде Јелинек: *Љубовници* (1975), *Пијанисџка* (1985), *Наслада* (1989) и *Сџорџска игра* (1998) во кои како што анализира Аврамовска, „надзорот на телата кога се цели на врвни резултати“ или „нивниот пласман на пазарот на културна размена“ како прашање што го третира Јелинек претставува „критичката острица“ во нејзиното дело што

„го вивисекцира стожерот на нашата општественост, јадрото на неговата структура – семејноста“. На овој начин, продолжува Аврамовска, ваквото четиво „е повик за нурнување во засенчениот простор на забранетото и жртвуваното во име на високопоставените цели и вредности во просторот на јавната сцена.“ Во следната студија, „Романот *Воцеление* на Јан Мекјуан“, авторката реферира за „психолошкото проследување на граничните, дури и табуизирани, искуства на соочување со насилството, темната моќ на сексуалноста и смртта“, кои се теми на романот *Воцеление* (2001) на Мекјуан. Последниот текст во ова поглавје, „*Темнаша соба* на Исак Роси“, е оглед за соочувањето со себе и со другиот. Преку фонот на раскажувачкото „ние“ на шпанскиот автор, добитник на бројни награди, во делото *Темнаша соба* (2013) авторката го нотира „главниот, колективен и не до крај дофатлив и опсеглив протагонист на приказната“ низ кој „се проследуваат и епизодите за подемот и падот на општествен, приватен и интимен план на олицетворените ликови на приказната“ во неговата потрага по светлината, која во себе го носи сознанието.

Во четвртото поглавје „Поетски гласови“, Наташа Аврамовска обработува десет поетски целини. Во генерални црти, во ова поглавје го осветлува богатството и повеќеслонојоста на поезијата, која ја третира на еднакво длабински начин како и прозата. Првиот наслов „Поетска творечка митологија“ го обработува најновиот поетски ракопис на Славе Ѓорѓо Димоски, *Јазичен триптихон* (2015), за кој е добитник на наградата „Ацо Шопов“ од Друштвото на писателите на Македонија. Во трите песни што го сочинуваат делото: „Јазичен триптихон“, „Каин“, и „Анабаза“, Аврамовска ги толкува митските и архетипски слики на зародишот на Битието во „јајцето на јазикот“, па со тоа и на постоењето, за подоцна, во последната песна, да ја открие „мрежата на јазикот“. Па така ќе напише: „Плени изнајдениот модус на опејувањето на оваа првичност, запленета митопоетски, како митско кажување за поетскиот сон за завладејувањето на првичната магиска моќ на јазикот“. Во следниот наслов, „Алузивноста и параболичноста на поетскиот ‘говор низ разговор’ во книгата *Коѓа ни ѓореше ѓод нозеште* на К. Ќулавкова“ нотирана е градацијата на опејувањето на „кризата“ во поетскиот опус на Катица Ќулафкова. Интертекстуалноста во нејзиното дело *Коѓа ни ѓореше ѓод нозеште* (2013) е означена преку тајните скриени зад знаците. Во поетскиот израз на Ќулавкова, како доминанта одлика, Аврамовска ја посочува

алузивноста, покрај, како што вели, „игривоста (и) лудизмот на песната“. Овој текст претставува длабиска анализа на трите циклуси на поетската книга: „Стапица I: Од сон во сон“, „Стапица II: Мама и тато странствуваат“ и „Стапица III: Под отворено небо“. „Лирски променади, прошетки и патувања до другиот, до себеси“ е следниот наслов во ова поглавје, кој реферира кон следните поетски книги на Иван Џепароски: *Слики од изложбаџа* (1989), *Еклоџи* (1992), *Песни* (1998), *Волја за мисла* (2008), *Грбнувањето на Евроја* (2012) и *Свејлининџа на Свејта Гора* (2015) за која тој ја доби наградата „Браќа Миладиновци“ на Струшките вечери на поезијата. Во поетскиот опус, Аврамовска го нотира неговото интимно лирско огласување низ исповедноста присутна во неговата лирика. Таа го нагласува мотивот на патувањето кој е присутен во неколку збирки од поетовата поезија, како и потрагата по возвишеното на Џепароски актуализирана во „неговата многуобразност проследувајќи ги поетските гласови на современата македонска поезија“. Следната студија „Поетска виделина“ ја проследува поетската збирка *Мошџе веџи* (2014), за која Чејковска е добитник на наградата „Браќа Миладиновци“ за 2014 година. Во неа Аврамовска ја нагласува „вербата во поетското огласување како единствена мантра што сведочи и исповеда настан, миг на духовно присвојување на битисувањето“. Како што пишува Аврамовска, со ова Чејковска сака да го осветли меѓупросторот помеѓу дихотомијата природа – култура. Наредниот текст „Поетски калеидоскоп“ е модерна студија за збирката *Сид џред бескрајот* (1978) на Милован Стефановски, уште еден добитник на наградата „Браќа Миладиновци“ на Струшките вечери на поезијата, овојпат во 1978 година. Аврамовска во оваа студија го актуализира аспектот на Другоста преку сопоставеност на поетот и читателот пред овој „сид на бескрајот“, нагласувајќи го модерниот сензибилитет на оваа збирка, иако напишана во 1978 година, бидејќи ја опева „амбиваленцијата на поставеноста на поединецот во културата“ преку симболички минимализам кој кореспондира со поетскиот израз. Во „Поетски конверзии на сонот и историјата (под чинарот на Охридската чаршија)“ Аврамовска реферира за поетската книга *Езерска* (2019) на Ристо Лазаров, чиј мотив е Охрид и неговите обележја. Во неа таа ги согледува алузиите од општествен, идеолошки и друг тип, кои заедно ја сочинуваат игривоста на оваа книга. Затоа таа ќе заклучи: „Езерската поетска книга на Ристо Лазаров е несомнено возбудлива поетска книга чијашто игривост и алузивност во хармонија

со лиричноста и симболичноста на пеењето ни открива мноштво нови погледи на градот што на сите ни е свој и најсвој“. Во „Кружно патување до срцето на песната“ е реферат за *Болкаџа на јаболкоџо* (2018), поетска или автопоетичка и метапоетичка збирка на Санде Стојчевски во која Аврамовска нотира „возлет до поимањето на другиот“ низ петте есеи или студии и единствената песна „Болката на јаболкото (клободан)“. „Кон поемата *Амбар* од Славе Банар“ е труд за поемата *Амбар* (2014) за која Славе Банар ја добил наградата „Глигор Прличев“ за 2014 година. Во него Аврамовска го проследува „тематско-мотивскиот комплекс на ‘лебот наш насушен’ во спрега со историското проследување на власта и идеологијата“ во ова дело во кое Банар „со романтична патина го слика периодот на македонското опстојување пред самостојното испишување на сопствената историја: пред Бога, земјата и трпезата“. Четири години по Банар, во 2018 година, наградата „Григор Прличев“ ја добива Славчо Ковилоски за делото *Крале Марко џо виџор џаџи* (2018), кое е предмет на следната студија на Аврамовска „Кон поемата *Крале Марко џо виџорџаџи* од Славчо Ковилоски“. Се работи за поема чиј фокус е историскиот лик на Марко Крале, кој како таков за прв пат е присутен во делата на Блаже Конески и Слободан Мицковиќ, на кои Ковилоски се надоврзува. Анализирајќи ги трите пеења на поемата *Крале Марко џо виџорџаџи*: „Пролог“, „Будењето на Крале Марко“ и „Епилог“, Аврамовска заклучува: „Заплетувањето на психичкото раѓање на јунакот во загубата на заштитата од страна на ‘таткото, чичкото’ и нивната ‘триесет илјади војска’ кога останува сам со петстотини луѓе, донесува бројни конотации на планот на психолошкото во однос на ‘од Прилепа Марко’, овој ‘Крале – јунак’ кој никогаш нема да стане Крал“.

Последниот наслов во ова поглавје е „Топосот Стамбол во македонската поезија“. Преку Виа Игнација и блискоста во културите, Аврамовска прави панорама на сликите за Стамбол град (Истанбул) присутни во македонската литература.

Книгата *За џесниџе и џриказниџе* нуди огледи на широк спектар на поетски и прозни дела од македонската и светската книжевност. Во неа Наташа Аврамовска осветлува бројни значајни аспекти преку кои ги чита, та со јасен и недвосмислен јазик, продира во суштината на пораките кои во себе ги носат. Оваа книга носи тематика што се одек на денешницата, во кои сепак Аврамовска вешто ги актуализира и темите од минатото.